

Darai Lajos:

Elmúlt-e, elavult-e a régi filozófia?¹

Korszaka filozófiai gondolkodásának csúcsaként Rudolf Eucken a következő megállapításokat teszi:² A világ és az élet legáltalánosabb fogalmát illetően a két szembenálló felfogásból régebbinek véli azt, amely *közvetlen léteket tekintett életünk célját nem a látható, hanem a lélekvilág által megvilágított tartja*, és újabbnak, amely *az életet érzéki létként gondolja felfoghatónak és az érzéki léten túlit értelmetlenségnek*.³ Azután Eucken a két felfogás ránk mért hatását hatalmasnak és teljesen szembenállónak gondolja, de az szerinte mégis megfér bennünk: *eszmény- és értékvilágunk a régi által, érdekünk és munkánk az újabb által vezérelt*. Ám vannak „boldog” kételytelenek, csak az egyik irányt követők: teljesen elvetik az ’elavul’ régit, vagy az ’elfajzás’ újat. Őket azonban túl kell haladja a két gondolkodás nélkülözhetetlen igazságait kiegyenlítő kultúrmunka.⁴ E kiegyenlítés mikéntje azonban a szembenálló ellentét merev hatalma közti hányódás közben nem adódik. Nem hagy a dolgon felülemelkedni e nyugtalan mozgások bizonytalansága, üressége, hacsak nem a buzgóságból születő – akkoriban hiányzó – eleven emberegész külsősége révén. Amit mutat Eucken szerint *a korszak bámulatos haladása melletti hiány pozitív életérzésből, valódi örömből, s az emberegész kis önbecsülése, kivált a mindenség mérlegén*. Pedig az erőtlenebb 18. század még az ember nagyságát hirdette. Ezért nemcsak hogy életkedv kell a korfeladatok teljesítéséhez, hanem *az élet értelme* kérdésre minden más kérdés előtt választ kell adni. Elkerülhetetlen *küzdelem ez az embermivolt szellemi valójáért*, ahol nincs szilárd tényállás a vélekedésekkel szemben, hanem az életfolyamat változását a gondolkodásmód, a róla szóló különböző – elmélyült vagy felszínes – gondolati kép adja, s a belőle fakadó életátlag lényeges és mellékes, előmozdító vagy ártalmas meghatározásával. Ezért Eucken a korabeli meghasonlásban nem az életképek, a magyarázatok harcát látja, hanem az életrealitásnak, magának az életnek a harcát, aminek fogalmi ellentéteit áthidalni nem fogalmi magyarázattal lehet, hanem azon a szélesebb és mélyéresebb úton-módon, ahogy az új élet felé haladunk. Ezen új élet fontos kérdései, az alapvetés erőfeszítései okozzák a korszak mozgalmi feszültségét, még ha nemzedékek sora kell is a megvalósuláshoz. S innen nézve *a tudomány a széleskörű mozgalom részeként közvetíti múlt és jelen egyesítését*, élet-szintézisét, mely nem félretolható képként hat, hanem vonzó vállalkozás minden élet számára, sajátos emberi képességgel az ellenálló dolgok közegében maradandó tapasztalatszerzésre. S hogy e szintézis-kísérleteknek van igazságtartalma, mutatja részvételük az emberi életben a lelkek sokaságának egyesítésével. Kritika alá vetve pedig érthető s iránymutató igazságelemek, élesebb problémalátás és élet-továbbkésző összpontosítás kereshető. Ennek sikerét az élet alakulás saját tapasztalata dönti el, ahol feltétel további olyan mozgások lehetősége, amelyek mint kimeríthetetlen mélységek tárulnak fel belőlük. És Eucken állítva, hogy *a mindenség mindenütt élő folyamatban van*, mélyreható kérdést tesz fel: miért lennénk mi emberek készen bezárva a továbbhaladás lehetősége nélkül? Ezért nem maradhatunk mai helyzetünkben nyugalomban, várva hogy mi lesz velünk. Hadd teljesejdenek ki a működő ellentétek az élet

¹ Megjelent a Simándy Irén, Lőrinczné Bencze Edit és Folmeg Márta szerkesztette: *Hervainé Szabó Gyöngyvér köszöntésére* (ENIGMA 2001. Kiadó és Médiaszolgáltató Kft. 2020) c. kötetben (124-135. oldal).

² Eucken Rudolf (1915) *Az élet értelme és értéke*. Budapest, 1915. Eredeti német kiadás: 1907. Eucken a bázeli majd jénai egyetem filozófiatanára, az új idealizmus megalapozója, amelytől egyenes út vezetett a szellemtörténeti iskola felé. 1908-ban irodalmi Nobel-díjat kapott.

³ Ez a történelmi időkre igaz, de a kőkorszaki lélekhit elemei a két felfogást elegyítik.

⁴ Úgy látszik, e kultúrmunkát minden korban el kell végezni.

szellemi tartalmát szétaprózva, nemcsak az egyes ember, hanem az egész emberiség akarásának és vélekedésének fölöttéálló szükségszerűségekként, s e jellegükről meggyőződve törekedünk előre – ezzel belső süllyedésünket megakadályozni.

E világos problémafelvetés után, térjünk rá Eucken megoldási javaslatára, részletesebb elemzésére, amihez aztán kapcsolódhatunk mai érveinkkel.

Az ember Eucken szerint *természet és szellem találkozását tapasztalja magában*, de a lélek elkülönült világa csak folyamatos erőfeszítéssel érhető el, ha felülkerekedünk a nem-lelki természetünkön. Nem dualizmus ez, mondhatjuk rá ma, ha egyszer felülemelkedünk anyagi természetünkön, ám ha a természet ereje, hatása ránk ennyire elismert, mint Euckennél, akkor mégis egyfajta kettősség merül fel nála. „Descartes után a filozófiának nemcsak kiinduló pontja, hanem tárgya is maga a gondolkodás lett, amelynek egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak. A felvilágosodás korában már babonás hitet tápláltak az ész mindenhatósága iránt. E hitet Kant nem hogy gyengítette volna, hanem erősítette, mert kritikájában példátlan felmagasztalását látták az emberi gondolkodásnak. Ennek hatása alatt terjedt az a világnézet, hogy az ember mint szellemi lény büszke magasságban trónol a természet fölött, amelynek uralmára rendeltetett.” Ezzel szemben „Lamarck, Darwin, Huxley és Spencer megindította az újkor úgynevezett természettudományi gondolkodását. Ennek hatása alatt megváltozott a filozófia kiindulópontja és tárgya. Amaz hátra tolódott, emez közeledett a természethez. Descartes híres mondata: *gondolkozom, tehát vagyok*, így módosult: *élek, tehát vagyok*. A gondolkodás lehanyagolt életjelenséggé. Az ember a természet fölé helyezett trónusáról lebukott, apró lényvé vált a többi lények között. Mindaz, ami nagyságát és büszkeségét alkotta, évezredek gondolkodásának eredményei, múltó életjelenséggé zsugorodott össze a világegyetemet uraló nagy, örök fejlődési folyamatban. Az ellentét teljes; azelőtt a világot az emberből kiindulva akarták megérteni,⁵ most az embert a világból kiindulva óhajtják magyarázni. E két világfelfogás közötti mezsgyére menekült ... Eucken Rudolf.”⁶

„Rendszerének sajátos értéke nem a logoszban (az értelem világában), hanem az etoszban, vagyis az erkölcsiségben, tehát az észszerű gondolkodás s az erkölcsi élet szerves kapcsolatában van... Az erkölcsi világ tudománya... észszerű gondolkodás alapja, az elméleti és a gyakorlati ész magasabb megnyilvánulása. Az erkölcsi életkérdéseknek és feladatoknak tisztán észszerű szemlélete, vagyis elméleti kutatása még nem a haladás vagy fejlődés jele és biztosítéka. Ehhez élő erkölcsiség kell, ami nélkül szellemi élet és valódi tiszta jellem el sem képzelhető. Ezt az álláspontot Eucken etikai univerzalizmusnak mondja. Ellentéte a gondolkodás és az akarat világában az individualizmus és a szubjektivizmus a maga szertelen féktelenségeivel. Eucken tehát magasabb szellemi világot, ú. n. metafizikát hirdet.” És metafizikán – *abszolút értékű szellemi életen* – alapuló etikája „azért oly nagy értékű, ...mert úgy transzcendens, vagyis nem érzéki, mint immanens (benső): keresztyén szellemben úgy isteni, mint emberi jellegű, és a folytonos haladásra és fejlődésre alapul szolgál. A bölcsélettudomány ezt aktivizmusnak, állandó cselekvésnek és vitalizmusnak, életre törekvésnek nevezi... Eucken szerint a külvilág természettudományos kutatása jogos ugyan, de a szellemi életet nem a természettudományi vagy lélektani törvények szabályozzák. Az egyén fölött is van szellemi világ. Éppen ez Eucken metafizikája. E magasabb szellemi világ

⁵ A legújabb filozófiai ismeretelmélet is erőteljesen hangsúlyozza világunknak az ember érzéki megismerési adottságai figyelembe vételének, azaz a mindent ahhoz hasonlításnak az egyedülálló - metaforikus - szerepét.

⁶ Dr. Gockler Lajos (1915) Eucken, *Nyugat* 8(5). <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00169/05438.htm>. (Letöltve: 2019. 11. 15.) A felhasznált idézetekből látható, hogy Euckennek volt – protestáns szellemtörténeti – magyar recepciója.

az isteni szellem felismeréséhez vezet, mely életünk alakulásába belenyúl, de hatását egyéni gondolkozásunkkal, érzésünkkel és akarat elhatározásunkkal is ki kell fejlesztenünk.”⁷

Így tehát „abban Eucken a német klasszikus bölcelet legnagyobb mestereivel egyetértett, hogy az élet alapja nem a természet, hanem a szellem, és hogy az élet értelme nem a természetté válás, hanem a szellemiséggé való fölemelkedés... Eucken a leghatározottabban Hegel hatása alatt állott, mikor az emberiség történetében a szellem diadalát és a tökéletesség felé való emelkedést látta. Azonban a százévelőtti német ideális filozófiával való minden rokonsága mellett is Eucken megpróbált a világszemléletének saját önálló jellemet adni. Ismételten hangsúlyozta, hogy a múlt idők gondolatvilágát s életformáit nem szabad szolgálilag átvennünk, hanem az új időkben új utakon kell járnunk. Így állította a klasszikus idealizmussal szembe a maga modern reálidealizmusát, mely sokkal nagyobb mértékben számolt a való élet realitásaival, mint a merész ész-hittől duzzadó klasszikus idealizmus. Ezért elemezte Eucken nemcsak az emberi öntudat struktúráját, amely elemzésben különben a régi idealizmus mester volt, hanem figyelemmel volt az objektív világra is. E teljességben, t. i. az alanynak és a tárgynak ez állandó kölcsönhatásában mutatkozik meg a szellem egész élete. Az objektív világ felé való fordulása Euckent pesszimistábbá tette, mint a régi idealizmus, mert most többet kellett azon akadályokkal foglalkoznia, melyekkel a szellemi életnek általában küzdenie kell. Ezentúl a való életnek egész komplexuma, mely a természetnek és a szellemnek izgalmas feszültségéből áll, lett elmékedésének és vizsgálatának tárgya. E reálideális nézőpontból tekintette Eucken azon nagy problémákat, melyek korát foglalkoztatták és melyek minket alakítanak: a történetet, a vallást és az életformákat.”⁸

Eucken rámutat az új idealisztikus életrendszer szükségére és *életreformátorként* jelentkezik. Az eddigi életrendszereket azért bírálja, mert nem veszik fel magukba az élet egészét, bennük az eleven emberi életfolyamat minden eleme nem tud érdeméhez méltóan érvényesülni. „Ebben az életfolyamatban az ember közvetlenül mint természeti lény jelenik meg előttünk és pedig közelebből vizsgálva nemcsak az embernek szorosabb értelemben vett fizikai élete áll a természeti törvények uralma alatt, hanem ez a természeti törvényszerűség mélyen belenyúlik az ember lelki világába is. A képzetek létrejövetelében és társulásában, az érzelmek hullámlásában, a vágy és az akarat működésében olyan szükségképpen kapcsolatok érvényesülnek, amelyek jogosnak tüntetik fel a modern tapasztalati lélektan azon eljárását, mely a természettudományi felfogást a lelki élet világára is kiterjeszti... **Azonban Eucken itt nem áll meg, hanem rámutat az emberi életfolyamat szellemi jelenségeire, amelyek arra vallanak, hogy az életfolyamat többet foglal magában és az emberben több lakik, mint amennyit természettudományi alapon megmagyarázni lehet. Ez a többlet jelentkezik mindazokon a pontokon, ahol az ember cselekvése a merőben természeti létfenntartáson fölül magasabb célokra, mások javának önzetlen keresésére irányul; ahol az emberi közösségben közvetlen, benső kapcsolatok jönnek létre a lelkek között, olyan kapcsolatok, amelyek az egyest az önfeláldozásig emelik fölébe minden önző érdeknek; ahol a munka a dolgokkal való puszta foglalkozáson túl merőben tárgyi érdekek szolgálatába áll és öncéllá válik; ahol az ember a művészet, a tudomány, a jog, az erkölcs, a technika javait és értékeit produkálja és mindezek összegezésével a puszta természeti léttel szemben a kultúra birodalmát építi föl. Mindezekben az életnek legalább egy új foka áll előttünk. Nevezzük az életnek ezt a két fokát, a közelebbi értelmezés fönntartásával, egyelőre természetnek és szellemnek. Ezzel a**

⁷ Szlávik Mátyás dr. (1929) Eucken élet- és világfelfogása, *Hegyen épített város. A Budai Luther-szövetség egyházi és politikai hetilapja*, 6(1): 45.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/EvangelikusHegyenEpítettVaros_1928/?pg=44&layout=s. (Letöltve: 2019. 11. 15.)

⁸ Kurt Kessler (1926) Eucken Rudolf. *Keresztény Magvető*, 58(4): 191–192.

http://www.epa.oszk.hu/02100/02190/00021/pdf/KM_1926_04_191.pdf. (Letöltve: 2019. 11. 14.) 192.

kettősséggel az emberi életben okvetetlen számolnunk kell, bármiként is fogjuk fel különben a kettőnek egymáshoz való viszonyát.”⁹

Eucken nem fogadja el a naturalizmus monisztikus képét, nem a természetiség kitágításában látja a szellemi életet, mintha a természeti élet magasabb fokú folytatása, kiegészítése lenne, hanem a szellemiségben egy új élet világát látja. Az ügyet életkérdésnek tekinti, mert szerinte *a szellemiség számunkra a tulajdonképpeni valóság*: „a mi belső hozzájárulásunkkal valósul meg és mégis szuverén hatalommal hívja fel és foglalja le egész aktivitásunkat, osztatlan odaadásunkat, míg az egész természetiség életünknek perifériájává süllyed alá.” Ám nehéz ezt az utat választani, mert „a szellemi élet kétségkívül az uralomra hivatottság tudatát és követelményét hordja magában s az emberi élet átlagában mégis olyan erőtlennek tűnik fel, mintha csakugyan nem volna más, mint a puszta természeti élet folytatása és változata. A szellemi élet minden egyéni önkényen és önérdeken felülálló, átfogó, eszményi célokat állít szemünk elé és társadalmi életünk terén ezeket az eszményi célokat unos-untalan halljuk hangoztatni.”¹⁰ S a valóságban az eszményi tetteket és egyéniségeket csak kivételként ünneplik, míg az átlagember ettől elmarad s önző céljai érdekében fogadja el az eszményiséget. Eucken azért küzd, hogy ne e hasznosságelv érvényesüljön kizárólagosan, a szellemiség ne veszítse el öncélszerűségét, önálló értékét, az érzékiségi korlátok ne tegyék a szellemi életet illúzióvá, a létfenntartás egyik eszközévé. Hogy megmaradjon következetes gondolkodásunk, s „mindaz, ami életünknek igazi tartalmat, valódi értelmet és értéket, eszményi lendületet és önmagában nyugvó bensőséget ad”, ahol, a szellemi világban központosul az emberi élettel együtt az egész valóság.¹¹

Eucken filozófiai rendszerének tehát „jellemző vonása, hogy szemben kora naturalizmusával és intellektualizmusával, az emberi szférákon belül maradó individuális és szociális kultúrával, határozottan vallja egy önálló, emberen túli szellemi élet létezését.”¹² De „nem metafizikai spekuláció alapján, ... hanem magának az életnek a tanulmányozása révén, amint az a történelemben, erkölcsiségben, tudományban, művészetben és vallásban megnyilvánul... Ez az önálló szellemélet azonban nem kész mennyiség, hanem súlyos probléma, mert csak makacs tusa után jut diadalra mind az ügyekben, mind a történelemben. A szellemiség nem hull készen az egyes ember ölébe, hanem küzdenie kell érte. Az ember rendeltetése éppen az, hogy ezt a szellemi életet elsajátítsa, mert nem az emberi szférában, hanem e transzcendentális¹³ régióban rejlenek az ember etikai magatartásának a normái. Folytonos és fáradhatatlan tevékenységet követel tőlünk a szellemvilág a jog és szeretet országának fölépítése érdekében.”¹⁴ Eucken... elválasztja a puszta individualitást a személyiség fogalmától. A személyiségben szerinte benne van a természetben való felülemelkedésnek, a tiszta szellemiség érvényesítésének gondolata. Más szóval, személyiséggé az ember csak a szellemélet elsajátítása által lehet.”¹⁵ Szerinte „szellem ott alakul ki, ahol az emberi tevékenység a létfenntartáson túl magasabb célokra irányul, ahol a munka öncéllá válik, és ahol az ember létrehozza a kultúrát. Ezt nevezzük szellemi életnek,

⁹ Pröhle Károly (1918) Eucken Rudolf életfilozófiája. *Athenaeum*, Új folyam(4.): 211–212. http://real-j.mtak.hu/2042/1/Athenaeum_1918.pdf (Letöltve: 2019. 12. 05.)

¹⁰ Pröhle i. m. 213.

¹¹ Pröhle i. m. 214.

¹² Az ember itt tehát az egyes ember, nem azonosan az embersokasággal. Nem véletlen ezért, hogy az emberen túlit a XX. századi társadalmi mozgalmárok a közösségbe, az „önálló társadalmi tudatba” helyezték, nem az „emberen túli szellembe”.

¹³ A transzcendentális Immanuel Kant szava. Transzcendenten immanens és immanensen transzcendenten jelent, vagyis azt, hogy az ember, amikor társas lényként közlést tesz, kilép magából (transzcendál) de mégis önmaga (immanens) marad. Azt a csodát jelenti, hogy értjük egymást és van mit értenünk.

¹⁴ Mi magyarok itt bátran gondolhatunk Történelmi Alkotmányunk és a Koronatan érvényesülésére.

¹⁵ Szelényi, Ödön (1915) [Gerhard] Budde pedagógiai rendszere. *Magyar pedagógia*, 24. 173–174. http://misc.bibl.u-szeged.hu/9370/1/mp_1915_2134_172-176.pdf (Letöltve: 2019. 11. 14.)

mert az életfolyamat itt nem merül ki a szukcesszivitásban,¹⁶ hanem szintéziseket hoz létre.” És „az, hogy az időfölötti minden időben megnyilvánulhat, azt jelenti, hogy létezik valamiféle kapcsolat az ember időisége és az örök rend között, vagyis hogy az emberi létezés – éppen a kultúra közvetítésével – belenyúl ebbe az öröklétbe. Csakis így védhető meg a felsőbbrendűség (Weltmacht des Geistesleben¹⁷), amely az emberi törekvéseknek belső összetartó erőt nyújt.”¹⁸

„Eucken világosan látta azon veszélyeket is, melyek a történelem részéről fenyegetnek, ha az historizmussá válik. A historizmus az igazságot a kor gyermekévé teszi, mivel nem ismer el semmi állandót és maradandót; csak a mindenkor létezőt ismeri el igaznak, csak azt, amit a fejlődés folyamatában újabb igazság vált majd fel.¹⁹ A historizmus megfosztja az embert az ő személyes sajátságától és önállóságától, mivel az elvonuló alakzatok sokasága által a személyes sajátságoknak kialakulását s a történeti tényekkel szemben való kritikát nemcsak megnehezíti, hanem esetleg éppen lehetetlenné is teszi... Így vált számára a történelem az örökkévalóság világának kapujává,²⁰ melyen csak az ment át a valóban maradandó világba, aminek (a sok múltó jelenségből) valóban maradandó értéke is volt... Az abszolútumhoz való fordulással Eucken tulajdonképpen a vallás felé fordult. ... Jellemző mondatával: 'A szellemi élet eléri az istenség eszméjét' a metafizikából átlépett a vallásbölcseletbe. Mindenütt, hol a kultúrelétben áttört a szellemi tartalom, Eucken az Istenség érvényesülését látta. A szellemnek a természet világában való érvényesülése, hatása a szellemi kultúra fölépítésében részére az 'egyetemes vallást' jelentette...²¹ Azt... a történelemhez szorosan hozzákapcsolódva képzeljük. Éppen ezért a 'jellegzetes' vallásban, amint az a nagy vallásalapítóknál jelentkezett, találta ő meg a vallás befejezett és tökéletes alakját... a kereszténységben, ahol mi 'az igazsághoz a legközelebb vagyunk'. Ezen igazságért ő a jelenkor világnézeti harcában az idealisztikus szellemnek egész felszerelésével szállott síkra, kimutatván benső lehetetlenségét és képtelenségét a vallásellenes világnézeteknek és a bennük kifejezésre jutó vallásellenességnek. Amit Eucken a materializmus és racionalizmus, a pesszimizmus és optimizmus, az individualizmus és szocializmus s más rokon irányzatoknak kritikája által tett, az őt kora keresztény vezéropológójává avatta.”²² Így tehát „a vallásfejlődés legmagasabb fokát Eucken a kereszténységben látja, mely az ő gondolatvilágában nem befejezett állapot, hanem a vallásfelekezeten felül álló s azokban folytonosan valósuló és tökéletesülő erkölcsi életfeladat. Az egyéni és a társadalmi élet közös feladata.”²³

„Ideális alapmeggyőződése Euckent nemcsak az eszmefuttatás legmagasabb magaslatai s a vallás legmélyebb mélységei megértésére tette képessé, hanem egyúttal arra is ösztönözte, hogy az életformák gyakorlati kérdéseivel kapcsolatban is állást foglaljon. Így például az erkölctől azt kívánta, hogy ne a vallási hagyományokon vagy a tiszta értelmén alapuljon; hogy ne a fejlődés személyes jellege s a társadalmi jóllét fokozása legyen végső célja, hanem benső ösztönző erejét a szellemi élet mozgalmából vegye s ezáltal a dolgoknak egészen új rendjét, az életnek teljesen új alakját hozza létre. Hasonlóképpen a filozófiától is azt kívánta, hogy az intellektualizmustól való elfordulásával mindenütt az élet legvégső mélységeit fedje fel és olyan életfelfogásra törekedjék, amely alapját és célját a szellemi életből veszi. A művészettől

¹⁶ Egymásutániségben.

¹⁷ Szó szerinti fordításban: „a lelki élet világhatalma” azaz a magyar értelmezés itt kicsit félre megy.

¹⁸ Mészáros András (2001) „A legideálisabb gondolkodású liberális teológus” (Szelényi Ödön vallásfilozófiájáról), *FORUM Társadalomtudományi Szemle*, 3(3). <http://forumszemle.eu/2001/06/03/meszaros-andras-a-legidealisabb-gondolkodasu-liberalis-teologus-szelenyi-odon-vallasfilozofiajarol/>. (Letöltve: 2019. 11. 14.)

¹⁹ A historizmus, majd historicizmus képviselői ugyanakkor ezen „új igazság” megmondóiként léptek fel.

²⁰ Ezzel szemben a historicisták napi érdek mentén érveltek és a hatalom megragadása volt végső céljuk – több helyen sajnos sikerrel és aztán világméretű rombolással.

²¹ Ami vallásos színezetű idealizmus, előremutató kiállítás.

²² Kesslerer *i. m.* 193–194.

²³ Szlávik *i. m.* 45.

és irodalomtól azt várta, hogy az élet szétforgácsolását és elsekélyesedését megakadályozzák, és az ellentétek közé egységet, a harc szenvedélyességébe nyugalmat visznek. A politikai életben a leghatározottabb barátja volt a modern állami életnek és a nemzetnek; ... a törvényes politikai jogok védői közé tartozott, de közben nem szűnt meg ismételten hangsúlyozni, hogy az állam meg a nemzet szellemi feladatai és céljai ... nem természeti adományok, hanem olyan eszményi feladatok, melyeket csak törekvéssel és küzdelemmel lehet megvalósítani,” s amely minden nép számára helyzete és körülményei szerint más. Nemzeti alapjellemet képez szellemi egységgé összekapcsolódva, saját munkánkkal haladva a cél felé, közös élmények és tapasztalatok alapján.²⁴

Német nekrológja szerint „Eucken évről-évre mindinkább a múlté lett, az új nemzedék nem az ő útján indult el; úgy látszik, Euckennel együtt a német klasszikus idealizmus is a múlté lett.”²⁵ Aminek vészterhes, majd gyászos eredményét a borzalmas második világháború megmutatta. Ezért érdemes továbbgondolni még napjainkban is, amit Eucken elkezdett. „Eucken történeti jelentősége a klasszikus idealizmus egyoldalú korlátozottságának áttörése s az azon átvezető út megnyitása volt, az idealista Eucken reális ismeretelméletnek nyitott utat: a modern fenomenológia az ő vállain áll.²⁶ ... Eucken tevékenysége a vallás jogáért és igazságáért a legnagyobb jelentőségű volt egy olyan korban, amely a vallásnak csak lélektani és történeti jelentőséget tulajdonított... A tárgyilagos, a valódi élet felé fordulással a legszorosabban összefügg a gyakorlati élet felé fordulása, igaz, némi joggal mondták, hogy Euckennek praktikus ösztönzéseit a gondolat halványasága elfakította. Lehet, hogy nemes idealizmusában nem nyilvánult meg elég valóságmegérzés ahhoz, hogy napjaink nehéz bizonyos almaiival diadalmasan szállhasson szembe.”²⁷

Ezek után számomra, számunkra, nem lehet kérdéses, hogy felvállaljuk-e Eucken nagyívű–nagyyszerű célkitűzéseit, ha figyelembe kell is vennünk az általa javasolt megoldások buktatóit, ma korszerűtlennek látszó elemeit. Azért egyértelmű ez a vállalásunk, mert sikerült Euckennek mintegy örök emberi kérdésekre levezetni korszakának megoldandó gondjait-bajait, és a válaszokat olyan filozófiai síkra terelni, ahol manapság is érvényeset kell mondanunk. Ez a kérdés pedig, lefordítva mai nyelvre: Elegendő-e az ember önmagának? Mert ez tartalmazza azt is, hogy ki az ember, és azt is, hogy milyen a világ és hol a helyünk benne.

S hogy ma Eucken gondolati medrében haladunk, mutatja, hogy a Ki az ember? – és nem a Mi az ember? – kérdést tesszük fel. De ahhoz sokkal alaposabban kellene az ő munkásságát tanulmányoznunk, hogy kiderüljön e különbség továbbvivő tartalma: Eucken személyiség-felfogásába beletartozhatott-e a milliárd és milliárd ember szellemmé egyesült tudatának világfelettiként azonosításába, hogy annak – mint isteninek – a visszavezetettje az egyéni tudat?²⁸ Ha nem is, azért előfutárként, mint aki segít ezt megértenünk, mindenképpen számon tarthatjuk az ő munkásságát.

Azaz, amit Eucken nem tudott kimondani, mi már határozottabban körvonalazhatjuk. Azt, hogy a mai tudományos eredményeket sokkal jobban beszámítva a világbölcsességünkbe, több határozott megismerési korlátunkat merhetjük kimondani, mint az a XX. század első felében megengedhetőnek látszott, és igen-igen sok reménykeltő ismeretünket értékelhetjük az egész emberiségre jellemző közérték és közügy elfogadása és elérése eszközének. Ugyanakkor ma is megvan még a veszély, hogy mindez Eucken filozófiájának feledés-sorsára jut, ezért az ismeretek önismereti szintjét és fokát emelni kell, hogy minden akadály elhárítható legyen érvényesülésük útjából. Ami tehát nem az emberen és az emberiségen kívüli kérdéskör, hanem azon belül kell megoldást találnunk az akadály-fellegvárak bevetelésére. Sőt, bizo-

²⁴ Kessler *i. m.* 194–195.

²⁵ Kessler *i. m.* 191.

²⁶ Nagy hatással volt pl. Max Schelerre.

²⁷ Kessler *i. m.* 194.

²⁸ Amint ezt később például Pierre Teilhard de Chardinnél láthattuk.

nyos mértékig: felismerésére, mert néha ott tartunk, hogy szabad kutatás ide, nyitott társadalom oda, beszélni sem lehet rendesen dolgokról, mintha még mindig léteznének tabuk. Azaz a nagyvilág, a nagy társadalom előnye nem érvényesülhetnek: a külső világ még mindig az ember túlvilági megrögzöttségeit van hivatva magából kizárni és ezzel a külsőtlenséggel az ember belső világát kitölteni.

Pedig a gondolkodás önállósága az embert másféle lénynek mutatja, mint egymáshoz ütődő golyók pályaalakulásának elszenvedőjét. S mivel kevesen nyertesek ebben, figyelembeveendők olyan határozott elvek, amelyek a múltban gyökerezve a jelen széleskörű meghatározói. De ha a tudomány beépülne a vallásokba és a vallások közvetítette emberségi jellegzetességeket a tudomány figyelembe venné, akkor elismerné, hogy az embertörténet, az ember felépítése és társadalomalakítás által elért eredménye mind azt mutatja, hogy nem a természet vagy a szellem, hanem a kettő együtt meghatározónk, azaz a három mellérendelő filozófiája érvényes már. A két tényező mellérendelt kapcsolatából származó harmadik eredmény, ahol minden tapasztalat a világ egységét mutatja: hullám és részecske egysége az anyag, vezérlés s elemek, vegyületek egysége az élet, tudat és agy egysége az egyéniség, lélek és test egysége az emberi személy, műveltség, erkölcs és társadalmi élet egysége a történelem, az ember és a társadalom egysége az emberiség, amely egyelőre leginkább nemzeti alakban működik. És következhetne, hogy a világegyetem egysége nem lehet pusztán anyagi, azaz a részecskefizika nyelvén: korpuszkuláris egység, mert a pusztán anyagi hatásaként a kvantumfizikában és a mi világunkban mutatkozó jelenségek megragadhatatlanok. Megragadható viszont az anyagi jellegű élettelen és élő szereplők – logikai alapozású – szellemi, vagy/azaz hullámjelenségek hatása, egyfajta rendezettség és rendszerszerűség – szellemi irányítottság – világunkban, és ez elegendő tudást tesz lehetővé számunkra.²⁹

---

²⁹ Lásd Cser Ferenc, Darai Lajos: *Ember – Társadalom – Emberiség*. <https://mek.oszk.hu/18100/18165/> (Letöltve: 2019. 11. 28.)